

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ НА ОСНОВІ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ

Кайдалова Лідія

Національний фармацевтичний університет
доктор педагогічних наук, професор

Шокіна Наталія

Національний фармацевтичний університет
кандидат педагогічних наук, доцент

Альохіна Наталія

Національний фармацевтичний університет
кандидат психологічних наук, доцент

DEVELOPMENT OF LEADERSHIP SKILLS STUDENTS THROUGH INNOVATIVE TEACHING METHODS

Kaydalova Lidia

Shokina Natalia

Alokhina Natalia

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто проблему формування лідерських якостей студентів засобами інноваційних методів навчання. Визначено підходи до проблеми лідерства у вітчизняній та світовій психології. Узагальнено поняття лідерства. Проаналізовано лідерські якості студентів. Визначено можливості інноваційних методів навчання у формуванні лідерських якостей. Схарактеризовано інтерактивні методи навчання: метод проекту, метод ділової гри, метод малих груп, тренінгова діяльність.

ABSTRACT

The problem of forming leadership skills of students by means of innovative teaching methods is considered in the article. The approaches to the issues of leadership in the domestic and world psychology are defined. The concept of leadership is generalized. Leadership qualities of students are analyzed. Capabilities of innovative teaching methods in the development of leadership qualities are defined. Interactive teaching methods are described. The project method. Business game method. The method of small groups. Training activities.

Ключові слова: Лідерство, лідерські якості, інновації, інноваційні методи навчання, групова діяльність, метод проекту, тренінг, ділова гра.

Key words: leadership, innovation, innovative teaching methods, group activities, project method, training, business game.

Постановка проблеми та її актуальність. У контексті інтеграції України в європейський освітній простір процес реформування вищої професійної освіти спрямовано на адаптацію освітнього процесу до запитів та потреб особистості; активне освоєння майбутнім фахівцем досвідом професійної діяльності; забезпечення можливостей його саморозвитку. Особистісно орієнтований характер освітнього процесу свідчить про визнання унікальності кожної особистості, розвиток її потенційних можливостей, індивідуальних якостей. Ці завдання стимулюють пошук нових підходів до організації освітнього процесу. Вища школа має створити умови для підготовки конкурентоспроможного, ініціативного, відповідального, компетентного фахівця – лідера з активною життєвою позицією, фахівця, здатного приймати управлінські рішення у будь-яких сферах діяльності. Реалізація цього завдання можлива на основі впровадження інноваційних підходів, методів навчання, які створюють умови для моделювання майбутньої професійної діяльності, відтворюють ситуації комунікативної взаємодії, у ході чого здійснюється формування і розвиток професійно важливих і особистісних якостей, у тому числі й лідерських.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі. Вивченням феномену лідерства, дослідженням його природи і умов формування займалася велика кількість зарубіжних вчених – психологів, соціологів, філософів, педагогів тощо. Результатами цих досліджень стали теорії лідерства,

найбільш відомими з яких є теорія рис лідера Е. Богардуса, К. Бірда, В. Бінхама, теорія ситуаційного лідерства Г. Персона, М. Белбіна, П. Друкера, системна теорія лідерства Ф. Фідлера тощо [15].

Вітчизняні дослідження цього питання характеризуються нестабільністю. Так, наприкінці 20-х р.р. минулого століття і до його середини інтерес до вивчення умов та засобів виховання лідерських якостей згасав. В основному вчених цікавив дошкільний і шкільний вік (В. Ануфрієва, Н. Жеребова, Р. Кричевський, Б. Паригін, Л. Уманський та ін.).

Створення умов для розвитку лідерських якостей і формування соціально активної особистості стали предметом дослідження Д. Алфімової, Л. Локошко, Т. Прохоренко, К. Садохіної, В. Татенко, О. Тихомирової, О. Чорної, В. Ягоднікової та ін.

Проблеми інноваційної діяльності викладача, упровадження інноваційних методів навчання в освітній процес вищого навчального закладу, їх вплив на розвиток професійних та особистісних якостей майбутніх фахівців досліджували О. Абдалова, А. Алексюк, І. Доброскок, В. Коцур, В. Кремень, В. Ільїна, С. Нікітчина, П. Саух та інші вчені.

Мета статті. Проаналізувати роль лідерських якостей у професійній підготовці майбутніх фахівців та визначити можливості інноваційних методів навчання щодо їх розвитку в процесі інтерактивної взаємодії студентів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні суспільні зміни зумовили зростання інтересу до питання формування лідерських якостей студентів в умовах вищого навчального закладу. Вітчизняні психологи та педагоги зроблений великий внесок в розширення і конкретизацію понять «лідер», «лідерство», «лідерський потенціал», «лідерська креативність», «лідерські якості».

Аналіз наукових джерел показав, що існує велика кількість різних визначень понять «лідер», «лідерство», «лідерські якості», що використовуються в сучасній вітчизняній психолого-педагогічній науці.

Так, В. Зацепін визначає лідера як людину, яка свідомо і активно веде інших до досягнення певної мети [5]. За визначенням Н. Жеребової, лідер є представником малої групи, який висувається в результаті взаємодії її членів, або організує навколо себе групу при відповідності його норм і ціннісних орієнтацій з груповими, і організує та керує цією групою задля досягнення групових цілей [4]. Л. Уманський вказує, що лідером може стати (але не обов'язково стане) людина, що від народження має певні задатки [13]. Для цього вона має опанувати певними культурними цінностями і перебувати на певному інформаційному рівні, вміти реалізувати наявні в неї можливості.

Погоджуємось, що сутність лідерства полягає не в управлінні (сукупність прийомів впливу на інших людей), стриманій, беземоційній поведінці, що характерно для спеціалістів з менеджменту, а в творчості, продукуванні нових ідей та в емоційності. Лідер не обов'язково повинен ясно бачити шлях вперед, однак він зобов'язаний відчувати напрямок, направляти оточуючих, справжній лідер повинен не тільки керувати, а й зберігати єдність команди, підтримувати на високому рівні її моральний дух та виявляти турботу до кожного в команді [3].

Під лідерськими якостями розуміють певні риси особистості, характерні для людини, здатної управляти оточуючими, і необхідні особистості для ефективного впливу на інших людей з метою досягнення поставлених завдань [6]. Н. Кубарькова у своїй роботі на підставі аналізу різних теорій лідерства зазначає, що існує близько 70 особистісних якостей, які так чи інакше відповідають критеріям лідерства [11]. Підґрунтям для прояву лідерства у студентів є сукупність таких якостей, як товариськість, активність, ініціативність, наполегливість, самовладання, працездатність, спостережливість, організованість, самостійність, уміння переконувати, рішучість, ерудованість, впевненість у собі, емоційна привабливість, уміння налагоджувати позитивну атмосферу в колективі та [6].

Аналіз поглядів науковців дає підстави стверджувати, що лідерські якості особистості – це риси, які забезпечують здатність виділитися в конкретній справі й приймати відповідальні рішення в значущих ситуаціях; використовувати інноваційні підходи для розв'язання проблеми; успішно впливати на послідовників у напрямі досягнення спільних цілей; створювати позитивну соціально-психологічну атмосферу в колективі.

Серед компонентів лідерських якостей В. Ягоднікова виокремлює: 1) мотиваційний (упевненість у собі, потреба в досягненні, прагнення до самоствердження та самореалізації); 2) емоційно-вольовий (рівноваженість, емоцій-

но-позитивне самопочуття, наявність вольових якостей); 3) особистісний (вплив на інших, оригінальне, творче мислення, комунікативні та організаторські здібності); 4) діловий (уміння приймати правильне рішення в непередбачених ситуаціях, готовність брати на себе відповідальність, знання, уміння та навички організаторської роботи) [14].

Лідерські якості умовно поділяються на три групи, а саме: 1) загальні управлінські (професійна компетентність, практичне мислення, комунікативність, організаційні здібності, працелюбність, сила волі, здоровий спосіб життя, стресостійкість, колективізм); 2) власне лідерські (харизматичність, творчість, ініціативність, емпатія, моральність); 3) специфічні – характерні для певної галузі [12].

Саме студентський вік є сензитивним для формування лідерських якостей в силу своїх психічних особливостей, оскільки в юнацькому віці починається процес життєвого і професійного самовизначення людини, з'являється потреба в суспільно корисній діяльності, формуються переконання, почуття обов'язку і відповідальності, досягають певного рівня розвитку такі вольові якості, як самостійність, ініціативність, наполегливість та ін.

Л. Казанцева, Є. Жигарева у своєму дослідженні визначають лідерські якості студентів як динамічне професійно-особистісне утворення, яке сформоване в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі та включає наступні компетенції:

- індивідуально-лідерську як здатність реалізувати природні задатки лідера, вміння презентувати себе і мобілізувати свій індивідуальний потенціал;
- управлінсько-лідерську як здатність впливати на інших людей, вміння ставити цілі і визначати шляхи їх досягнення у сфері внутрішньогрупових, емоційних відносин;
- комунікативно-прогностичну як здатність будувати продуктивні ділові та емоційні взаємини, реалізувати власний лідерський потенціал і потенціал інших [9].

Аналіз лідерських якостей студентів, їх компонентів, потреба у формуванні компетентних, конкурентноспроможних фахівців зумовлює пошук відповідних інноваційних методів навчання, які сприятимуть розвитку професійно важливих якостей особистості, у тому числі й лідерських.

Інноваційна діяльність більшістю науковців тлумачиться як перетворювальна діяльність, спрямована на оновлення, нововведення, новаторство тощо. Так, Н. Артикуца вважає, що інновації представляють собою перспективні тенденції, процеси та підходи у розвитку сучасної вищої освіти, які ґрунтуються на поєднанні наукової та освітньої діяльності, теорії та практики, інтеграції та диференціації сучасних знань, фундаментальної підготовки фахівців та спрямовані на модернізацію, підвищення якості та ефективності сучасного освітнього процесу [1].

Погоджуємось з вченими, які педагогічні інновації розглядають як особливі форми педагогічної діяльності і мислення, спрямовані на організацію нововведень в освітньому просторі, і як процес створення, упровадження і поширення нового в освіті [2].

У свою чергу інноваційні методи представляють собою відносно нові й ефективні способи викладання, які сприяють інтенсифікації та модернізації освітнього процесу, розвивають творчий підхід і особистісний потенціал його учасників.

У навчальній діяльності формування лідерських якостей відбувається під час упровадження саме творчих, нестандартних, інноваційних методів навчання, які характеризуються низкою особливостей, серед яких можна виділити: суб'єктний характер взаємовідносин між студентами та викладачем на основах співробітництва; діалогічний, проблемний стиль викладання; демократичний стиль взаємовідносин; використання переважно групових форм організації освітнього процесу; використання проблемно-пошукових, дослідницьких методів навчання; створення ситуації успіху у навчанні, забезпечення психологічного комфорту; реалізація принципу селективності (вибору) у навчанні. Ці особливості створюють передумови для формування аналітичного, творчого мислення, мотивують до самовдосконалення, самореалізації, розвитку особистісного потенціалу студентів, формуванню їх власної позиції та вміння обґрунтовувати і відстоювати свою думку, погляди, що у подальшому може стати підґрунтям для розвитку лідерських якостей.

Інноваційні методи викладання забезпечують активність навчальної діяльності студентів, закладають основу для подальшого осмислення і розвитку фахових знань, застосування набутого досвіду на практиці.

Значна роль у цьому процесі належить саме викладачу, який перш за все є організатором освітнього процесу. Необхідність надихнути студента, залучити його до творчої діяльності, повести за собою у цікавий світ наукових досліджень, є, на думку науковців, проявом лідерства, яке пов'язане перш за все з умінням гідно опановувати зміни та пристосовуватися до нових і часто складних ситуацій [3].

Упровадження методів, в основі яких лежить інтерактивна модель навчання, а саме методу проєктів, ігрового методу, тренінгу, впливає на розвиток вмінь роботи в групі, колективної взаємодії, відповідальності за її результат, управління обговоренням, самостійності прийняття рішення, лідерських якостей тощо.

Так, набуває поширення метод колективної групової діяльності – метод проєктів, у процесі використання якого студенти самостійно здобувають знання, вміння та навички планування й виконання практичних професійних завдань. В даному випадку маємо на увазі групові, творчі, коротко- або довгострокові проєкти, участь у яких дозволяє студентам здобувати знання, застосовувати самостійно набутий досвід, проявляти індивідуальність, творчість, особистісні якості, забезпечує сприятливі умови для активізації відповідальності студентів, формування партнерських стосунків. За допомогою цього методу ефективно розвиваються уміння самостійно здобувати знання, аналізувати та синтезувати матеріал, критично мислити та висловлювати власну думку; творчо підходити до вирішення завдань, проявляти ініціативність і наполегливість, толерантність, уміння працювати в команді. Як зазначає А. Кочубей, це один із універсальних методів на заняттях

із гуманітарних дисциплін [10].

Прикладом проєктного завдання в залежності від змісту навчальної дисципліни може стати розробка стратегії виховної роботи вищого навчального закладу, розробка і графічне оформлення моделі сучасного фахівця, розробка вимог до міжособистісного професійного спілкування, аналітичний огляд світових тенденцій розвитку вищої професійної освіти, презентація передового педагогічного досвіду, підготовка рольової гри тощо.

Вважаємо доцільним у контексті досліджуваної проблеми, звернути увагу на метод рольової гри, який дозволяє моделювати ситуації майбутньої професійної діяльності, занурюватись в ділові взаємовідносини, відпрацьовувати професійно важливі якості. Створення цих умов дозволяє формувати такі важливі професійні вміння та навички, як групова співпраця, вміння керувати групою, обговорювати і приймати рішення, брати відповідальність на себе, інші прояви лідерських якостей. Особливості використання рольової гри зумовлюються методикою її проведення, дотриманням правил ігрового моделювання. Успішність ігрової діяльності залежить від попередньої підготовки студентів, утворення потенційно рівних мікрогруп, розподілення ролей між учасниками ігрової взаємодії, наявності лідерів у кожній мікрогрупі, які створюють позитивний емоційний клімат, проявляють ініціативність, творчий підхід до виконання завдань, надають можливість всім членам мікрогрупи взяти участь у виконанні дій та обговоренні результатів ігрового моделювання та їх презентації, беруть відповідальність за результати діяльності групи на себе [7, 8].

Основним принципом тренінгової діяльності виступає активна позиція кожного учасника. Включення в освітній процес таких інтерактивних форм навчання, як психологічні тренінги, суттєво впливає на розвиток професійних та особистісних якостей майбутнього фахівця.

У ході викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу нами проводились тренінги «Самоуправління як засіб формування лідерських якостей», «Стилі лідерства: плюси та мінуси», «Лідер та його команда» у ході яких формувались уміння адекватно себе оцінювати; розумітися з іншими в колективі; активна життєва позиція; уміння оцінювати свій внутрішній потенціал, сильні та слабкі риси своєї особистості; розвивалось прагнення до самовдосконалення; визначались джерела впливу лідера на людей; уміння співвідносити свої можливості з вимогами, які висувають до лідера оточуючі; формувалось позитивне ставлення до своїх помилок; уміння визначати установку на самопізнання, удосконалювались вольові риси характеру; формувалась імідж лідера, прагнення до власного лідерського ідеалу; долались внутрішні бар'єри спілкування, визначались якості, важливі для спілкування; визначались стратегії поведінки в процесі взаємодії; оволодівали методами впливу на інших людей.

Висновки. Таким чином, встановлено, що в сучасних умовах посилюється значущість лідерських якостей особистості; пріоритетними для студентів виступають інноваційні методи, спрямовані на інтерактивну взаємодію, формування компетентності майбутнього фахівця як у професійному та і в комунікативному аспектах; на само-

стійний пошук інформації, презентацію продуктів своєї діяльності; на формування лідерських якостей, аналітичного, критичного мислення, ініціативи й творчості. Визначено, що найбільш доцільними для досягнення цих завдань є метод проектів, рольова гра, тренінг, у ході використання яких створюються передумови розвитку лідерських якостей студентів.

Список використаних джерел

1. Артикуца Н. В. Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті / Н. В. Артикуца // Інноваційні технології у вищій юридичній освіті : зб. матеріалів Міжнар. наук.-метод. конф., (Київ, 2-8 травня 2005 р.) / відп. ред. Н. В. Артикуца. – К. : Стило, 2005. – С. 3-26.
2. Бистрова Ю.В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України / Ю. В. Бистрова // Право та інноваційне суспільство – 2015. – № 1. – С. 27-33.
3. Головешко Б. Р. Про деякі проблеми розвитку лідерських якостей у студентів вищих навчальних закладів [Текст] / Б. Р. Головешко // Сборники научных работ НТУ «ХПИ» : Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти №32 – Вестник НТУ «ХПИ», 2012. – С. 89-96.
4. Жеребова Н. С. Лидерство в малых группах как объект социально-психологического исследования / Н. С. Жеребова // Руководство и лидерство: опыт социально-психологического исследования. – Л. : Лениздат, 1973. – 194с.
5. Зацепин В. И. К вопросу о структуре вертикального общения в коллективе / В. И. Зацепин // Руководство и лидерство (опыт социально-психологического исследования) : сб. науч. трудов; под ред. Б. Д. Парыгина. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1973. – С. 78-93.
6. Зорина А. В. Педагогические условия формирования лидерских качеств у студентов вуза : автореф. дис. на соиск. научн. звания канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / А. В. Зорина. – Нижний Новгород, 2009. – 20 с.
7. Інноваційні педагогічні технології: теорія та практика використання у вищій школі : монографія / І. І. Дობроскок, В. П. Коцур, С. О. Нікітчина [та ін.] ; Переяслав-Хмельницьк. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. – Переяслав-Хмельницьк. : Вид-во С. В. Карпук, 2008. – 284 с.
8. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / П. Ю. Саух [та ін.] ; ред. П. Ю. Саух. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 443 с.
9. Казанцева Л. С. Лидерские качества студентов медицинского вуза как объект исследования [Электронный ресурс] / Л. С. Казанцева, Е. Ю. Жигарева // Материалы III Студенческой международной заочной конференции «Молодежный научный форум : гуманитарные науки». – Режим доступа: <http://www.nauchforum.ru/ru/node/658>
10. Кочубей А. В. Инновационные методы преподавания гуманитарных дисциплин в технических вузах / А. В. Кочубей // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне, 2013. – вип. 7 (50). – С. 81-84.
11. Кубарькова Н. В. Лидерские качества педагога: сущность и структура [Электронный ресурс] / Н. В. Кубарькова // The Emissia.Offline Letters. Электронное научное издание, 2012. – Режим доступа: <http://www.emissia.org/offline/2012/1772.htm>
12. Сопівник Р. В. Теоретичні і методичні засади формування лідерських якостей майбутніх фахівців агропромислової галузі : автореф. дис ... д-ра пед. наук: 13.00.07 / Р. В. Сопівник . – Луганськ : Б.в., 2013 . – 40 с.
13. Уманский И. И. Психология организаторской деятельности школьников : учеб. пособие для студ. пед. интов / И. И. Уманский. – М. : Просвещение, 1980. – 160с.
14. Ягоднікова В. В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи : Автореф. дис... канд. пед. наук / В. В. Ягоднікова; Східноукр. нац. ун-т ім. В.Давидовича. – Луганськ, 2006. – 21 с.
15. Chemers Martin M. An integrative theory of leadership / Martin M. Chemers. – N.-Y., London : Psychology Press, 2014. – 216 p.